

„EREDJ, HA TUDSZ!”

Eszmecsere Vári Fábián Lászlóval

Március 15-e alkalmából Kossuth-díjat kapott Vári Fábián László Babérkoszori és József Attila-díjas költő, műfordító, néprajzkutató, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja Magyarország számára kivételesen értékes művészi pályafutása során megalkotott, a kárpátaljai magyarság nemzettudatát erősítő művei, szenvedélyes hangvételű, gazdag képi és formavilágú lírai alkotásai, kordokumentumként is szolgáló, egyszerre drámai és humoros, önéletrajzi ihletettségű regényei, valamint sokoldalú néprajzi gyűjtői, műfordítói és irodalomszervezői tevékenysége elismeréseként. A kitüntetés kihirdetése után Vári Fábián Lászlóval beszélgettünk életművének lényegéről és kárpátaljai forrásvidékéről.

Vári
Fábián
László

– Milyen további intuíciók támadtak önben az örömmön kívül, amikor tudomására jutott az elismerés?

– Az öröm ilyenkor magával emel, s emeli a családot, a barátokat és az olvasót is. De hogyan lehetne felhőtlen ez az állapot, amikor a világ és benne Magyarország egy ádáz vírusra kell pazarolja energiája számottevő részét? Lehetetlen ünnepelni, amikor a mindennapi életünket fékezni vagyunk kénytelenek. Iskolarendszerünk, művelődési intézményeink, egyházaink, színházaink kényszermegoldásokkal próbálják betölteni küldetésüket, de tudjuk, hogy ez pusztán kinszenvedés. Aztán ott vannak a kerékkötők, a kákán is csomót keresők, a szabotőrök, akik a felajzott társadalmi hangulatot a robbanásig fokozzák, hogy újra hatalomra kerüljenek. Idegörlő, elbizonytalanító állapotok között tengünk-lengünk, s csak az vigasztal, hogy az ország vezetői higgadtságot, nyugalmat mutatva tartanak egy erős politikai ellenszélben is rendet. A remény most elsősorban a járvány megfékezésére, az élet újraindítására irányul, de féltő, hogy az egymás iránti megértés, a tisztelet, a szeretet is csorbát szenvedett, ezek alkalmazását is újra kell majd tanulnunk.

– Indulása a hatvanas évek végén egybeesik a kárpátaljai magyar irodalom kibontakozásá-

nak időszakával. Mennyire lehetett ebben az öntudatra ébredésben szerepe azoknak a fiataloknak, akikkel együtt jelentkezett az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének irodalmi körében, az Együtt című gépiratos lapban, majd 1967–1971 között a Forrás néven működő csoport keretein belül?

– Az Együtt az ungvári egyetem irodalomkedvelő és az irodalmat kezdő szinten művelő magyar szakos hallgatóinak kéziratos, szamizdatszerű folyóirata volt. Mechanikus írógéppel sokszorosítva, összefűzve, harminc-harmincöt példányban „jelent meg” a magyar tanszék tanárainak felügyelete alatt 1966–1967 között. Amikor 1968-ban elkezdhettem tanulmányaimat, már betiltották, így nem is írhattam bele. De 1967 őszén ezek a fiatalok (S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László, Zselicki József és mások) megalakították a Forrás irodalmi stúdiót. Ehhez több társammal én is csatlakoztam. Egymás írásait olvasva-elemezve, felső tagozatos társaink tanácsait meghallgatva-megfogadva tanulgattuk az írás mesterségét. Hamarosan Kovács Vilmos, a negyvenes években járó nagyszerű költő is mellénk állt, s őrá figyelve neki köszönhetjük irodalmi ízlésünk kialakulását. Anélkül, hogy összebeszéltnünk volna, ösztönösen fordultunk el az akkor még

erőszakosan menetelő szocialista realista szemlélettől, és a kortárs magyar líra Nagy László, Ratkó József és a *Kilencek* által taposott útjára léptünk.

– Folyamatosan foglalkoztatták a kisebbségi önismeret feladatkörei, a demográfiai, néprajzi anyaggyűjtés, a kárpátaljai magyar lakosság kulturális és közoktatási helyzetének javítása, egy lehetséges kárpátaljai magyar kulturális autonómia tervezetének felvázolása. Miként maradt emellett ereje, kedve a költészetre, sőt a prózai művek megírására?

– Néprajzi érdeklődésem 1970 nyarán kezdett horgadozni bennem, amikor a *Forrás Stúdió* szervezésében kerékpárra ülve, sátrakkal, a táborozás kellékeivel felszerelkezve gyűjteni indultunk. Ez a gyűjtés képezte később a *Vannak ringó bölcsők* című népballadagyűjteményünk alapját. Visszagondolva azt mondhatom, hogy igen mozgalmas évek voltak ezek. Kovács Vilmost és a *Forrás Stúdiót* 1971 augusztusában durva ideológiai támadás érte. Egy merőben új akolba, a rendszer iránt elkötelezett, József Attiláról elnevezett irodalmi műhelybe terelgettek volna bennünket. Nem hagytuk magunkat, beadványt írtunk, támogató aláírásokat gyűjtöttünk. Jött a megtorlás. Kicsaptak az egyetemről, besoroztak a szovjet hadseregbe. A szabadulást követően dolgoztam, később tanítottam, diplomát levelező tagozaton szereztem, családot alapítottam, de a költészet szinten tartása végett a szilencium idején is írtam. A közelgő rendszerváltozással felpörgött Kárpátalján is a történelem. Megalakult a *KMKSZ*, a vezetőség tagja lettem, s a helyi politikai küzdelmekre ráment tíz évem. Az ezredforduló előtt kevéssel magam döntöttem úgy, hogy abbahagyom, visszatérek az irodalomhoz. Amit a kultúra számára létrehoztam, nagyrészt ezt követően született – a tanítás, a család, a ház körüli gondok mellett, sokszor a pihenőidő rovására.

– Egyszer mesélte, hogy édesapja számos verset tudott fejből. Vajon hogyan tett szert erre a tudásra, kiknek a verseit tanulta meg, és vajon miért? Ennek is hatása lehetett abban, hogy verselni kezdett?

– Apám polgári iskolába járt, irodalmi ismeretei jórészt onnan valók. A verseket kimonodottan szerette, s a családi nyugalom óráiban, mintha csak magának mondaná, belekezdett a *Toldi* neki tetsző részleteibe, Petőfibe, de jól ismerte a magyar irredenta költészetnek a korabeli tananyagban is megjelenő alkotásait, főként Reményik Sándort. Kívülről tudta a XIX. századi Ábrányi Emil *Mi a haza?* című, rap-szodikusan csapongó, drámai hangvételű költeményét. A címben feltett kérdésre a befejezés ad hiánytalan választ. Ezt úgy nyolc-kilenc esztendőskoromig többször is végigmondta nekem, s amikor az egykori, ronggyá lapozott olvasókönyvében ráakadtam, megtanultam. De kiderült apámról, hogy maga is megpróbált verselni. „*Hunyad le szemedet, a két szép csillagot, álmodjál szépeket, én melletted vagyok.*” Mindössze ennyit idézett nekem saját magától, ezt a két sort meg is őriztem tőle. Teljes bizonyossággal állítom, hogy az első indítást tőle kaptam.

– *Több megnyilatkozásában is beszélt arról, hogy a népköltészet varázsától az első rátalálkozása óta nem tud szabadulni. Miként érte ez a hatás?*

– Kisgyerekkoromban, a varrónő nagyanyám „műhelyében” hallott hiedelemtörténetek is nagyon le tudták kötni a figyelmemet, de igazából az ugyancsak Tiszaújlakon felbukkanó első népballadák – a *Halálra táncoltatott lány*, a *Fehér László*, az *Anyai átok* – hatottak rám tömör drámaiságukkal, archaikus szimbolikájukkal. 1969-et írtunk akkor, s még alig ismertem a műfajt, de így is képes volt elcsábítani. Hatásuk – a hozzáértők szerint – költészetemen jól érzékelhető nyomot hagyott, légkörük verseim többségében felismerhető.

– *Talán ennek köszönhető, hogy a költő-elődök közül is azokra figyelt fel leginkább, akiknek a műveiben szintén felismerte a népköltészeti hatást, tehát József Attilára, Nagy Lászlóra, Csoóri Sándorra, Kormos Istvánra, Ratkó Józsefre, a Kilenckekre.*

– A felsorolt költő-elődök – le sem tagadhatnák – szintén megmerítkeztek a népköltészet tiszta, éltető vizében, költészetük ettől üde és vonzó. József Attilánál a *Szabad-ötletek jegyzékében* is felbukkan egy rövid, bizarr történet az anyai szívről. Egy leány azt kéri kedvesétől, hogy vágja ki anyja szívét, s azt vigye el neki rendíthetetlen szerelme igazolására. Az elvakult legény megteszi, és rohan kegyetlen szívű szerelméhez. A nagy sietségben megbotlik, elterül a földön, kezéből a szív messze gurul. Amint megpróbál talpra állni, a szív megszólal: „Nem ütötte meg magad, gyermekem?” Mekkora dráma! Hogy tudott ilyen ki is találni! – lelkenedezt egyik jóbarátom. Ez népköltészet – csillapítottam lelkesedését. – Gyerekkorában hallhatta, most csak felőlött benne. Én apámtól hallottam először, s valóban különleges volt a hatása. De gyűjtőútam során Izsnyétén egy ponyvaízü verses feldolgozá-

sát is hangszalagra rögzítettem. Vagy jusson eszünkbe a teljesen szürreális „fellegajtó-nyitogató”, amelytől – egy lólépés sem kell – máris ott vagyunk József Attila „pántos égboltjának lógó ajtajánál”. De hány ilyen szemléletes példa rejtőzik még a kérdésben felsorolt nagyságok költészetében! A világirodalomból szívem szerint a Nagy László tolmácsolásában megismert García Lorcat is ide sorolnám, valamint a Rab Zsuzsa által közvetített orosz poétát, Szergej Jeszenyint.

– *Ugyanakkor a 2011-ben megjelent, leginkább regényes, szociografikus emlékiratként olvasható prózai munkája, a Tábori posta sokak számára meglepetést okozott. Mi indította arra, hogy ritka szavú lírikus volta ellenére megírja ezt a nagy lélegzetű, komoly prózairói erényeket is csillogtató regényt az NDK-ban állomásozó szovjet hadsereg mindennapjairól, amelyeket légvédelmi tűzérként személyesen tapasztalt meg?*

– Vannak témák, amelyeket versben nem tudnék feldolgozni. A katonaság is ilyen. Előfordult régebben, hogy barátaimmal beszélgetve egy-két epizód az én katonai szolgálatom idejéből is felszínre kerekedett. Írd meg! Írd meg! – kaptam a biztatásokat, s végül rászántam magam és belevágtam anélkül, hogy a prózában bármilyen jártasságom lett volna. Egy tartalmi keretben helyeztem el a harmincválhány epizódot, amelyet a bevonulással nyitok meg, és a hazatéréssel zárok. A nehézzé váló búcsúzás még csak lebegtetni a nagyapa halálát, a hazatéréskor előálló bizonyosság azonban már keményen a földre ránt.

– *Nem várt túl sokat a regény megírásával?*

– Kezdetben nem volt szándékomban megírni, ezért haladt-maradt – kerek harminc esztendeig. Ennyi azonban kellett ahhoz, hogy az események leülepedjenek, s higgadtabb fejjel, az érzelmek különösebb felkorbácsolása nélkül kezdjem el faggatni a múltat.

– *A regény egyik kérdése az „Mert hogy is kerül egy magyar anya fia a szovjet hadseregbe, s ha már egyszer homlokára vette a vörös csillagot, miért pont német földön kell védenie a szovjet hazát?” Erre az abszurd kérdésre az egyik válasz talán az, hogy már egészen fiatalon túlonult alámerült a közéletbe, a politikába, a határon túli magyarság drámájába?*

– Fentebb már említettem, hogy 1972 januárjában a magyar polgárjogi mozgalomban vállalt szerepem miatt kicsaptak az egyetemről, s erre a katonai behívó már halmazati büntetésként érkezett. Normális körülmények között ez nem következett volna be, hiszen bennünket az egyetemen tartalékos tisztnek is képeztek, s a diplomaosztást követően csak néhány hó-

napig kellett volna viselnem az angyalbört. De nem így történt. A *Forrás Stúdió*t ért ideológiai bírálatokra mi a *Beadvánnyal* válaszoltunk, s azt a megyei pártbizottság és a *Kárpáti Igaz Szó* című napilap főszerkesztőjéhez is eljuttattuk – jó szájótvén aláírás kíséretében. Erre hamarosan megjött a *Tiszatáj* 1972/1. száma, amelyben két, akár félre is magyarázható versem megjelent. Ezt már nem nézhették tovább, a megyei pártvezetésnek és a titkosszolgálati szerveknek lépniük kellett, nekem pedig a rektori parancs szerint – menni.

– *Trianon történelmi abszurditása és hatása végigvonul költészetén. Mondhatni, hogy hajtóerőként egy személyes lázadás is megmutatkozik, amikor ilyen természetű verseket ír? A Kárpátalján élő magyarság megtartásának szándéka is ösztönzi?*

– Trianon az országcsönkítésen túl is felfoghatatlan károkat okozott. Tönkretette a gazdaságot, az oktatási

rendszereket, a kultúrát, családokat szakított szét, évtizedekre visszavetett mindennemű fejlődést. Óhatatlan, hogy ezek következményei ne hagyjanak nyomot a versen is. Reményik Sándor *Eredj, ha*

tudsz! című, felkavaró hatású költeménye azért nagyszerű, mert a bűnök megnevezése helyett a helyét nem leelő ember önmarcangolását mutatja be, miközben az elvándorlás helyett a maradásra ösztönöz. Ezt a költői magatartást tartom helyesnek és tisztességesnek, ezért csak az okozatokat – a felnégyelt hazát, Munkács szláv szavú öreit, a száj szögletén biccenő szavakat – emlegetem mint változásért kiáltó látleteket. Azt tapasztalom, hogy olvasóim értik és komolyan veszik, és a nemzeti öntudatuk erősítésére fordítják a küldött üzeneteket. Higgyük, hogy ettől talán jobb magyarok és jobb emberek lesznek.

– *Létszemléletében meghatározó az istenhit. Összefüggésben lehet ez azzal a történettel, amit a Vannak ringó bölcsők című portréfilmjében elmesélt a nagymamájáról, akinek megjelent Krisztus, hogy tudassa: él a fia, az ön édesapja?*

– Római katolikus családból érkező apai nagyanyám sokszor elmesélte házasságkötése történetét. Jóval idősebb, özvegy, négy félárva gyermekével élő református férfi felesége lett, hogy – mint indokolta – az árvákat felnevelje. Ebből következően a plébános megtagadta tőle a gyónás szentségét, ezért egyházával minden kapcsolatot megszakított, az Istentől azonban nem fordult el. Annak a bizonyos látomásnak a körülményeit olyan részletességgel és meggyőződéssel mesélte nagymama – és mindig ugyanúgy –, hogy a Krisztus megjelenésének valóságát kétségessé tenni nem lehetett. Az én,

Örvendek tartom,
hogy szinte folyamatosan
tűnnek fel ifjú szívek,
akikből felszínre jön
a versben való gondolkodás,
a lírai önkifejezés igénye.

ILLYÉS GYULA

Az öregedés hasznáról

(A *Mi az, hogy idő?* címmel, *Elfeledett írások* alcímmel megjelent kötetében Illyés Gyula újabban napvilágra került írásait találjuk. A könyvet Kodolányi Judit szerkesztésében, 2020 karácsonyára a Nap Kiadó adta közre. Részlet a fent nevezett tanulmányból.)

gyerekkoromban még csak formálódó istenhittem ebből a családi hagyományból is táplálkoztam, ám meggyőződéssé majd csak a felnőttkor elején kezdett válni.

– *A portréfilm talán legmegindítóbb jelene az, amikor egy kárpátaljai iskolában tiszta arcú, csillogó szemű fiatalokat bátorít arra, hogy maradjanak szülőföldjükön és vállaljanak családot. Nem pusztába kiáltó szavak ezek a kárpátaljai magyarság máig tartó vesszőfutásának ismeretében?*

– Én azt is el szoktam mondani a fiataloknak, hogy a szülőktől kapott szeretetet sohasem a szülőknél kell visszaadni, mert ha akarnák, akkor sem tudnák. Azzal ugyanis leendő gyermekeiknek tartoznak. Akinek bármilyen oknál fogva úgy alakul az élete, hogy nem létesít családot, nem nevel gyermeket, az egy életre adós marad a szülőktől kapott szeretettel. Lehet, hogy kevesen hallgatják meg, lehetnek és vannak is ez alól felmentést kérő kivételek, de a fiatalok többségének ezzel szembeülnie kell. Nem azért jöttünk a világra, hogy utódok nélkül menjünk el, mert akkor értelmét veszti minden, amit létrehoztunk, beleértve a szellemi értékeket is. Különbözik a kárpátaljai fiatalok között egészen elfogadható a gyermekvállalási kedv. A gond a gazdasági helyzet miatt helyüket kereső, s többnyire szétszóródó családokkal van.

– *Vannak-e mai fiatal kárpátaljai költők, akik lírai módon is ki tudják fejezni a nemzeti azonosítástudat és a megmaradás drámai voltát?*

– Öröndetesnek tartom, hogy szinte folyamatosan tűnnek fel ifjú szívek, akikből felszínre jön a versben való gondolkodás, a lírai önkifejezés igénye. Ha ez a törekvés egy folyton fogyó nemzeti kisebbség életében tapasztalható, tekintsük különös kegynek. 2002 óta rendszeresen megjelenő folyóiratunk, az *Együtt* köré már jó ideje jönnek a fiatal íróemberek. A kezdet számukra sem lehet könnyű, de akinek veleszületett adottsága van az irodalom művelésére, előbb-utóbb eléri a célját. Kárpátalja fiatal alkotói 2014 óta a *Kovács Vilmos Irodalmi Társaságban* egyesülve céljuknak tekintik, hogy névadójuk és a kárpátaljai magyar irodalom hagyományainak megtartása mellett az irodalom és a művészet színvonalas műveléséért és megújításáért munkálkodjanak. A társaságot Csordás László fiatal irodalomtörténész irányítja. A tagság túlnyomó része már learatta első babérjait. Marcsák Gergely első verseskötetéért Gérecz Attila-díjban részesült, Shrek Tímea novellista, Kopriva Nikolett és Nagy Tamás, költők is bemutatkozhattak az *Előretolt Helyőrség* kiadásában megjelent színvonalas köteteikkel. „Kezdet nincs, csak folytatás van” – írta Kovács Vilmos a 70-es évek elején. A kinyilatkoztatás tipikus Kárpát-medencei mentalitásra vall, amellyel mélységesen egyet kell értenünk. Ha majd az én nemzedékem egyszer alámerül, nem hagyunk tátongó őrnt magunk után, mert a folytatáshoz már felállt a csapat. ♣

Irodalomtörténet és olvasótábor a korán elhalt írókat minden korszakban jobban kedvelte a hosszú életűeknél. Kettősen nehéz a még élő hosszabb életű író helyzete. Ítéletünket a művekről ugyanis hamar kialakítjuk, föllebbezhetetlennek tartjuk s zavartalanul óhajtuk az író esetleges közbeszólásától, utólagos belemagyarázásától is. Hagyján, ha az író a múltévek nyelvén szól közbe. Ez, mint egyenrangú közbeszólás, megvitatható, megcáfolható és visszautasítható.

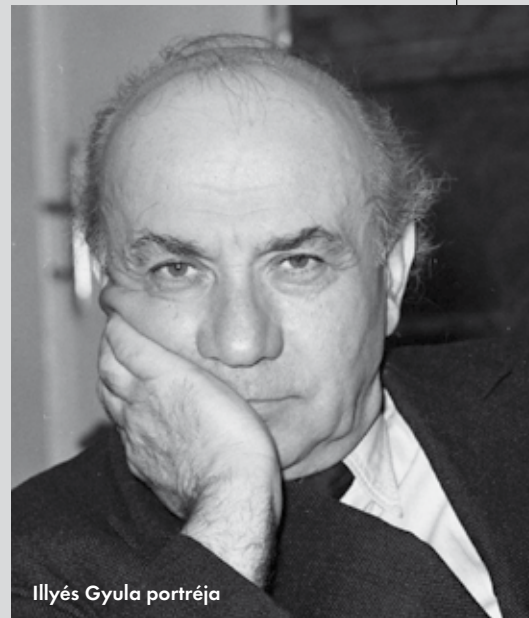
Körülményesebb, ha az író e közbeszólást művek útján, vagyis helyzetével mintegy visszaélve eszközli. Az életmű szempontjából tehát mindenképpen megnyugtatóbb, ha az író már nem él. Az irodalom évezredeire visszatekintve szinte tételbe foglalhatnánk, író elevenek egyáltalán nem kívánatos.

Van mindazonáltal, amiért érdemes vállalni a hosszabb élet kockázatát. Jellemünk kialakításához ugyanis szűk annak az egy-két évtizednek a kerete, amit az ifjúság ad. Azaz jellemünk maga ugyan gyorsan is kialakulhat, de nem mutatkozhat meg kellően. Nincs tere szerteágazni; természetéről próbák útján is bizonyosságot szolgáltatni. Annak a rejtelmes növénynek, ami az egyéniségünk, csak virágcserepnyi talaj egy-két évtized. Ahogy a szőlőtőkének öt-hat szüret, az embernek öt-hat évtized kell legalább, hogy a gyökerekig megvallja a természetét.

Hogy a közre s a tudományra nézve mégis mi haszonnal jár némely közszereplő hosszabb élete, arra én 1848 hőseinek jellemvizsgálata közben ébredtem rá. Legtöbbjük csak egyszeri föllépést kapott a történelem színpadára. Egy-két jelenet során, egy-két cselekvéssel kellett magukról a nemzet emlékezetének örök képet adniok. Szívszorító föladat egy-egy tettel ábrázolni magunkat olyan irtóztató világtításban, mint amikor egy ország ég. Innen a sok vita: tehetett-e valaki – egy Kossuth, egy Görgey például – másként, mint ahogy tett? Vádolható-e ez hazádsággal, az árulással? Illetve, mivel védekezhet ez is, az is a vád ellen?

A későbbi tetteivel.

Kossuthnak igazán élete második felében lett alkalma kivallania, hogy a szenvedély és a jogérzés mellett épp a felelősségérzet tette jellemét már kezdettől oly naggyá, személyét oly vonzóvá. Görgeynek az öregkori, majd

Illyés Gyula portréja

aggastyánkori viselkedése szól amellel, de sorozatban, hogy ifjú hadvezérként ki-mi volt.

Itt van Petőfi két katonai pöre Mészáros Lázárral és Klapkával. A versek – a Nyakravaló és az Egy goromba tábornokhoz című – természetesen, mint mindnyájunkat, engem is Petőfi mellé állított. De aztán megnéztem ellenfelei jellem-dossierjének későbbi anyagát is. Mészáros remekül viselkedett az emigrációban, öregén, betegen, nélkülözve is. Becsontosodott, de képzett, dolgotudó katona volt. Fegyelmet akart és teremtett is valamilyest abban a szép anarkiában! Föláldozta karrierjét; előbb elszánt volt, aztán önzetlen és következetes, épp oly elszántan. Igazsága más, mint a költőé. Tehát Debrecenben sem ő volt valójában hibás, hanem a helyzet. Ami nem áll Klapka esetére.

De nemcsak így mások megismerésére kedvező a hosszabb élet. A magunkéra még inkább. Magunk iránt ugyanis elfogultak vagyunk, szubjektívek! A tettek viszont csaknem tárgyakká tekinthetők. Egy tény objektíve ábrázol bennünket.

Íróknak sokáig élni voltaképpen e végett tanácsolható. Pályafutásának tán legizgalmasabb szakaszába érkeznek. Szembe nézhet saját magával is. [...] ♣

(Az írás teljes terjedelmében mostani, Könyvünnep karanténban – 2021 különszámunkban olvasható.)